

Daniel Tchapda PIAMEU¹

Az Idő: Egy afrikai filozófus szemszögéből²

(Fordította Monostori Zita)

Egyes nyugati filozófusok úgy gondolkodnak az időről, mint egy olyan dologról, amit az emberek a legkevésbé tudnak befolyásolni. Az időt eleve elrendeltnek tekintik, és természetfeletti valóságként fogják fel, amely beleszólásunk nélkül irányítja életünket. Felfogásuk szerint az ember nemcsak benne él az időben, hanem maga az idő. Az Én és az idő fogalmának összemosása teszi az embert azon realitás rabszolgájává, amelyet az egyéntől függetlenként határozunk meg. Ezáltal az idő behatárolhatatlanná válik, és egy hatalmas, természetfeletti erőként jelenik előttünk, amellyel szemben gyenge akaratunk elhalványul.

Az idő ezen felfogása természetéből eredően fatalista. Rabszolgává teszi az embert. Minden képességétől megfosztja és a létezésbe beletörődött rabszolgává alacsonyítja le. Nem meglepő, hogy ilyen tézisek láttak napvilágot az esszencialista, determinista és finalista filozófiák által. Ezek kimondatlanul is azt sugallják, hogy az ember nem saját létezésének ura, szerepe másodlagos és instrumentális. Ez elég egyértelműen megjelenik Hegelnél, aki az embert az Egyetemes Értelem ürügyének tekinti, ezáltal megfosztja az egyént cselekvőképességétől és passzivitásra ítéli.

Ugyanakkor, mint ahogy azt Brunswick már leírta, abszurd lenne egy rajtam kívül álló tartalomra lecsökkenteni létezésemet, és azt hinni, hogy ha magam vagyok, az időt nem tudom befolyásolni. Véleménye szerint, az idővel kapcsolatban megfogalmazott megállapításaim helyeznek valójában az időn kívülre. Másként fogalmazva, ha létezésemet összekeverném az idővel, ha az idő foglyának tekinteném magam, sosem tudnék annyira elhatárolódni tőle, hogy elhelyezzem magam benne és véleményt alkossak róla. Amikor azt mondom, hogy az idő múlik, ettől a folyamattól függetlenként határozom meg magam, vagyis az időn kívülre helyezem magam. Ez azt jelenti, hogy nem vagyok benne az időben, nem sodor és nem is sodorhat magával. Ugyanis az idő létezik bennem. Én alakítom, én formálom, én hívom életre. Máskülönben hogyan tudnék véleményt alkotni róla, ha foglya lennék? Összekeverném magam vele, miután benne léteznék. Valójában véleményt alkotni az időről, nem más, mint létrehozni, életre kelteni azt. Lehetetlen tagadni az idő emberi dimenzióját. Ez a dimenzió az egyetlen, ami az ember viszonylatában létrejöhet, és az egyetlen, amely valós indokul szolgál a filozófiai értekezésre. Mindenki másként fogja fel az időt; mindenki más időtudattal rendelkezik. Az idő mindenki számára mást jelent. Minden egyén a saját módján tapasztalja meg. Amíg egyesek az időtől megundorodva öngyilkosságon

gondolkodnak, addig mások minden egyes másodpercét kiélvezik. Egy másodperc eltérő hosszúságú a két ember számára, ezért más értéket képvisel. Abban a vonatkozásában éljük meg az időt, ahogy tudatunk életre hívja. Nem létezik idő, időtudat nélkül.

Egy ilyen állítás minden bizonnyal beleütközik az idő társadalmi felfogásába. A társadalmi idő nem más, mint a konvencionális idő, ami az egyetemessé vált önkény alapján hozza létre önmagát. Múltra, jelenre és jövőre osztjuk fel. Másodpercre, percre és negyedekre tagoljuk. Belehelyezzük a társadalmi diskurzust, hogy közérthető legyen. Ez a mesterséges felosztás nélkülözhetetlen alapot képez a különböző diskurzusok között.

Pontosabban szólva, amennyiben a konvencionális idő az idő uniformizálásának egyik módja, akkor arra is alkalmas, hogy leszűkítsük az egyének által különbözőképpen megélt időszemléletet. A konvencionális idő az egzisztenciális idő uniformizálása. A tudat fölé helyezi az időt, hogy tárgyiasítsa, és rugalmatlan, merev sémákon keresztül konzerválja. Tárgyasítja az időt, hogy megfossza dinamikájától, és alávesse neki az embert. Ezzel szemben az egzisztenciális idő a fantáziánk által kreált idő, nevezhetjük költői, vagy kreatív időnek is. Csak az általunk meghatározott formában létezik. Egyszerre relatív és szubjektív. A kedvesére váró szerelmes férfi által megélt idő nem egyenértékű a vizsgáló által megélt idővel. Egyikük számára túl hosszú, másikuk számára pedig túl rövid. Holott ugyanarról az egységnyi időről van szó. Tehát az egzisztenciális idő a tudat tartalmának visszatükröződése.

Éppen ezért szükségszerűen meg kellene különböztetni az óra által mért időt és a naptári időt az egzisztenciális időtől. Mivel az utóbbi aktív, tartós, ellenálló és néha merész. Az egzisztenciális idő prométheuszi idő. Le tudja győzni a határokat, nincsen sem előre elrendelt jelentése, sem előre meghatározott iránya. Azt fejezi ki, ami én vagyok, vagy ami lenni szeretnék. A társadalom által meghatározott keret nem más, mint egy referencia, amelyen belül kialakíthatom saját időszemléletem. A tudatom segítségével ruházom fel értékkel a konvencionális időt. Amennyiben az ember nem lenne több egy állatnál, megelégedne a konvencionális idővel. Birkaként követné a társadalmi előírásokat. Teljesítené mindennapi kötelezettségeit, majd fáradtságtól és az idő múlásától meggyötörten dőlné ágyba.

Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni a Föld és más bolygók mozgását, amelyek alakítják a szociális idő múlását. Ennek értelmében beszélünk egyéntől függetlenül reggelről, délről és estéről. Ezen kívül beszélhetünk még száraz és esős évszokról, a trópusokon túl pedig négy évszokról. Ha nem lenne ez a tudomány, melynek segítségével megfigyelhetjük az idő múlását, és előre láthatjuk ezen periódusokat, igencsak kellemetlen meglepetések érnének minket. Az év, illetve a nap egyes szakaszai természeti jelenségek alapján változnak, vagyis tőlünk függetlenek. De az idő ezen felfogását a nyelv nagymértékben befolyásolja. Azok a kérdések, amelyekkel a pontos idő felől érdeklődünk, mind a konvencionális időt tükrözik. Itt nem is az időről, hanem szövegményeiről, térbeni módosulásairól, történelmi leegyszerűsítéséről van szó. De az egésztest mégsem lehet leszűkíteni részeire. A konvencionális idő nem több mint az abszolút, a metafizikai idő egy kísérleti megjelenítése. Az egzisztenciális idő ennek a megjelenítésnek egyik formája. Ugyanakkor az egzisztenciális idő sokkal inkább valóságos, mint a konvencionális idő. A konvencionális idő az idő tudatos,

szándékos és önkényes torzítása. Mivel a konvencionális idő elevenségétől, kreatív dinamizmusától fosztja meg az időt; a konvencionális idő egy lineáris idő.

A metafizikai időt senki sem tudja megtapasztalni. Mivel a metafizikai idő nem több, mint egy eleve elrendelt tiszta forma: a tárgyak mozgási képességének megnyilvánulása. Erről az időről beszél Kant.

Ez a forma és irány nélküli, az egyidejűségen és egymásutániságon alapuló absztrakció jeleníti meg az időt magát. Az idő tehát nem más, mint a szellem azon képessége, hogy behatároljon egy jelenséget egy másikhoz képest. Ez az egymásutániság nem irányul feltétlenül a jövő felé, de nem is regresszív. Nem több mint a jelenségek sokféleségének a priori megnyilvánulása. Ez az absztrakt, a priori megnyilvánulás nem ad módot arra, hogy elhelyezzük a jelenséget egy tengelyen vagy meghatározzuk irányát. Ez az állapot a tudatunk működése. Ugyanis a tudatunk határolja be a jelenséget azáltal, hogy értelmet ad neki, értékkel ruházza fel és meghatározza irányát. Ez alatt azt értjük, hogy a tudat az, amely felértékeli a jelenséget azáltal, hogy elhelyezi egy időbeli tengelyen. Nem tudjuk kivonni magunkat az évszakok váltakozása alól, de ugyanakkor nem is tudjuk leszűkíteni az időt a természeti jelenségek lineáris és monoton folyamatára.

Még akkor sem ezek a paraméterek határozzák meg az időt, ha létezésünket szükségszerűen az órák múlása és az évszakok váltakozása szabályozza. Az idő értelme attól az értéktől függ, amelyet az egyén neki tulajdonít, azáltal, ahogyan kedve szerint idejét szervezi. Vannak társadalmi elvárások, és vannak az egyén szokásai. Ez utóbbi ruházza fel értékkel az időt, azáltal, ahogy felértékeli saját létezését.

Amennyiben az idő kizárólag a társadalmi elvárások alapján szerveződne, tanúi lennénk a jólét és a haladás felé mutató folytonos történelmi fejlődésnek. Igazából az idő múlása olyan, mintha fokozatos lépésekben haladnánk a Jó felé. Az egyik évszaktól a másikba történő átmenet is egy formája a jólét keresésének.

Jegyzetek

¹ A szerző filozófus. Több esszé és könyv szerzője, úgymint: *Comment penser le temps? Prolègomenes aux questions actuelles*. Nans, Yaoundé Kiadó, 1993.

² A tanulmány megjelent az Afrika Tanulmányok folyóirat VIII. évf. 2. l.sz. (2014. nyár). Publikon Kiadó, Pécs, ISSN 1788-6422, 95–99. o.